

Tarptautinė
migracijos
organizacija

Europos
migracijos
tinklas

**Nelegalus trečiųjų
šalių piliečių
įdarbinimas:
2017-2022 m.
padėties analizė**

2023/2

EMN STUDIJA

Šis tyrimas atliktas pagal Europos migracijos tinklo (EMN) 2023–2025 m. metinę programą.

EMN – tai migracijos ekspertų tinklas, skirtas rinkti, analizuoti ir dalintis naujausia, objektyvia ir palyginama informacija migracijos bei prieglobsčio srityje. Lietuvoje EMN veiklą LR Vyriausybės nutarimu vykdo Tarptautinės migracijos organizacijos (IOM) Vilniaus biuras.

Daugiau informacijos apie EMN: **www.emn.lt**.

Kontaktai:

Europos migracijos tinklas Lietuvoje
A. Jakšto g. 12, 4 aukštas
LT-01105, Vilnius
El. paštas: emnlithuania@iom.int

**Nelegalus trečiųjų
šalių piliečių
įdarbinimas:
2017-2022 m.
padėties analizė**

2023/2

EMN STUDIJA

TURINYS

SANTRAUKA.....8

1. NACIONALINIAI TEISINĖS IR POLITINĖS SISTEMOS POKYČIAI.....9

2. ĮDIEGTOS PREVENCINĖS PRIEMONĖS.....14

3. PRIEMONĖS NELEGALAUS ĮDARBINIMO NUSTATYMUĮ.....20

4. DARBDAVIAMS ĮVESTOS SANKCIJOS.....26

5. PASEKMĖS TREČIŲJŲ ŠALIŲ PILIEČIAMS.....28

6. IŠVADOS.....32

Nelegalus darbas Lietuvoje. Nagrinėjamame 2017-2022 m. laikotarpyje Lietuvos institucijos nelegalaus darbo prevenciją laikė prioritetine politikos sritimi. Tai gerai iliustruoja XVIII Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo dokumentai, kuriuose siūlomos priemonės šešėlinės ekonomikos mažinimui. Lietuvos valdžios institucijų iniciatyvos, siekiant mažinti nelegalaus trečiųjų šalių piliečių įdarbinimo atvejus, ryškiausiai matėsi teisėkūroje ir praktikoje. Teisės srityje priimti Užsieniečių teisinės padėties įstatymo pakeitimai, kuriais darbdaviams numatoma pareiga teikti informaciją Valstybinei darbo inspekcijai ir Užimtumo tarnybai apie įdarbintą arba į Lietuvą laikinai dirbti komandiruoatą užsienietį. Statybos įstatymo pakeitimais įteisintas skaidriai dirbančio asmens identifikavimo kodas statybvietėse. Ateityje taip pat planuojami Užimtumo įstatymo pakeitimai, kuriais bus peržiūrimos Lietuvoje galiojančios finansinės sankcijos, taikomos asmenims už nelegalų darbą, nedeklaruotą darbą ir užsieniečių įdarbinimo tvarkos pažeidimus. Praktikos srityje Valstybinė darbo inspekcija, kuri yra atsakinga už nelegalaus ir nedeklaruoto darbo prevenciją ir nustatymą, Vilniaus ir Kauno teritoriniuose skyriuose įsteigė specializuotą kovos su prekyba žmonėmis priverstiniam darbui inspektorių grupę.

Trečiųjų šalių piliečių nelegalaus darbo prevencija. Sėkminga nelegalaus darbo prevencija neįmanoma be efektyvios analitinės veiklos, kuri leistų įvertinti didžiausią nelegalaus darbo potencialą turinčius ekonominės veiklos sektorius. Šiam tikslui įkurtas naujas kontrolės ir teisėsaugos institucijų bendro darbo modelis – Rizikos analizės centras ir Jungtiniai operacijų centrai. Vystomame darbo modelyje stiprinamas bendradarbiavimas tarp institucijų, atsakingų už nelegalaus darbo prevenciją: aktyviai koordinuojamos kontrolės ir prevencijos priemonės, operatyviai keičiamasi reikalinga informacija ir duomenimis, identifikuojant rizikingiausias ekonomines veiklas ir konkrečius nelegalaus darbo praktikomis užsiimančius subjektus.

Kylantys iššūkiai. Valstybinės darbo inspekcijos ekspertai kalbos barjerą ir trečiųjų šalių piliečių nepasitikėjimą valdžios institucijomis įvardina pagrindinėmis kliūtimis, kylančiomis atsakingoms institucijoms nustatant nelegalaus užsieniečių darbo atvejus. Inspektoriams tampa sudėtinga surinkti patikimus įrodymus ikiteisminio tyrimo procesams, o užsieniečių nenoras bendradarbiauti su valstybinėmis institucijomis leidžia nelegalaus darbo praktikomis užsiimantiems darbdaviams likti nenubaustiems. Efektyviai taikyti sankcijas darbdaviams už nelegalų trečiųjų šalių piliečių įdarbinimą tampa sudėtinga ir dėl nelegaliai dirbančių užsieniečių pateikiamų prieštarų paaiškinimų arba jų nedalyvavimo teisiniuose procesuose. Dažnu atveju nagrinėjant nelegalaus darbo bylas trečiųjų šalių piliečių nebebūna Lietuvoje, dėl to jų praktiškai neįmanoma apklausti kaip liudytojų.

Identifikuotos gerosios praktikos. Rizikos analizės centro ir Jungtinių operacijų centrų įsteigimas Valstybinės darbo inspekcijos ekspertų laikomas gerąja praktika, leidusia gilinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą centriniame ir teritoriniame lygmenyse. Taip pat dėmesys atkreipiamas į 2021 m. priimtus Užimtumo įstatymo pakeitimus, kuriais už nelegalaus darbo praktikų vykdymą pradėta taikyti atsakomybė juridiniams asmenims. Galiausiai, sektinu pavyzdžiu nurodomas ir valstybinių institucijų bendradarbiavimas su pilietinės bendruomenės iniciatyvomis. Konkrečiai, kaip geroji patirtis įvardinamas Valstybinės darbo inspekcijos ir VŠĮ "Ukrainiečių darbo teisių gynimo centras" bendradarbiavimas, rengiant informaciją ukrainiečių kalba apie trečiųjų šalių piliečių darbą bei jų turimas teises Lietuvos Respublikoje.

1 klausimas. Ar nelegalaus trečiųjų šalių piliečių įdarbinimo prevencija yra nacionalinis prioritetas Lietuvoje?

- ☒ Taip, tai nacionalinės politikos prioritetas.
- ☐ Ne, tai nėra nacionalinės politikos prioritetas.
- ☐ Kita.

Vadovaudamasis 2021 m. kovą patvirtintu XVIII Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planu¹, Lietuvos Respublikos finansų ministras priėmė Šešėlinę ekonomiką ir pridėtinės vertės mokesčio atotrūkį mažinančių veiksmų planą². Plano 13 priemonėje numatyta įvertinti nelegalaus darbo, įskaitant laikinąjį asmenų, atvykusių iš trečiųjų šalių, įdarbinimą, užkardymo ir prevencijos rezultatus ir pateikti Vyriausybei pasiūlymus dėl teisinio reguliavimo tobulinimo poreikio. Todėl galima teigti, kad nelegalaus trečiųjų šalių piliečių darbo prevencija Lietuvoje yra nacionalinės svarbos prioritetas.

Nelegalaus darbo prevencijos efektyvumas taip pat stiprinamas tarpinstituciniame lygmenyje. 2020 m. Lietuvos Respublikos valstybinė darbo inspekcija prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (VDI) šiam tikslui sudarė darbo grupę. Darbo grupės veikloje dalyvauja atstovai iš VDI, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (SODRA), Užimtumo tarnybos prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (UZT), Valstybinės mokesčių inspekcijos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos (VMI), Migracijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (MD) ir Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (VSAT). Įkurta darbo grupė leido išryškinti užsieniečių įdarbinimo problematiką, o Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijai (SADM) buvo pasiūlytos teisinės bei kontrolės priemonės, kuriomis tikimasi spręsti su užsieniečių užimtumu Lietuvos Respublikoje susijusias problemas.

¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2021 m. kovo 10 d. nutarimu Nr. 155 „Dėl Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plano patvirtinimo“ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/bef7d43286fe11eb998483d0ae31615c?jfwid=n4udyawj6>

² Lietuvos Respublikos finansų ministro 2021 m. spalio 6 d. įsakymas Nr. 1K-317 „Dėl Šešėlinę ekonomiką ir pridėtinės vertės mokesčio atotrūkį mažinančių veiksmų plano patvirtinimo“ <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/639af17026a911ecad73e69048767e8c>

2 klausimas. Ar Lietuvoje šiuo metu vyksta arba pastaruoju metu (nuo 2017 m.) vyko viešos ir (arba) politinės diskusijos dėl nelegalaus trečiųjų šalių piliečių įdarbinimo?

- ☒ Taip.
- ☐ Ne.

Daug diskusijų buvo tiek parlamente, tiek žiniasklaidoje dėl trečiųjų šalių piliečių įdarbinimo. Neretai diskusijas inicijuodavo verslo atstovai reikšdami norą palengvinti trečiųjų šalių piliečių įdarbinimo procedūras³. Verslo atstovai teigia, kad dėl neaiškių ir ilgų įdarbinimo procedūrų atsiranda neaiškumas, dėl kurio verslas linksta prisiimti riziką neteisėtai įdarbinant trečiųjų šalių piliečius.

Prasidėjus karui Ukrainoje, taip pat diskutuota apie ukrainiečių integravimosi į Lietuvos darbo rinką galimybes. Pagrindinis diskusijų objektas - ukrainiečių apsaugojimas nuo galimo išnaudojimo. 2022 m. į grėsmes, susijusias su prekyba žmonėmis ukrainiečių tarpe, operatyviai sureagavo Kovos su prekyba žmonėmis koordinavimo komisija, kuri ėmėsi prevencinių priemonių nusikaltimų užkardymui: sustiprintos prekybos žmonėmis prevencijos priemonės registracijos centruose, gerinta rizikos analizė⁴.

3 klausimas. Kokie pagrindiniai a) teisės aktų, b) politikos ir c) praktikos pokyčiai, susiję su nelegaliu trečiųjų šalių piliečių įdarbinimu, įvyko Lietuvoje nuo 2017 m.?

a) Pagrindiniai teisės aktų pokyčiai, susiję su nelegaliu trečiųjų šalių piliečių įdarbinimu, yra šie:

- Nuo 2019 m. rugpjūčio pagal Užsieniečių teisinės padėties įstatymo 62 str. 8 d⁵, numatyta pareiga darbdaviams, įmonėms, į kurią užsienietis komandiruojamas laikinai dirbti, arba fiziniams asmenims, pas kurį užsienietis komandiruojamas laikinai dirbti, **informaciją apie įdarbintą arba komandiruotą laikinai dirbti į Lietuvos Respubliką užsienietį teikti Valstybinei darbo inspekcijai ir Užimtumo tarnybai** per SODROS informacinę sistemą. Šis pranešimas nelegalaus darbo prevenciją užtikrinančioms institucijoms palengvino užsieniečių kontrolę bei sudarė sąlygas geriau žinoti, kur, kiek ir kada dirba užsieniečiai;
- 2022 m. balandį įsigaliojo įstatymų pakeitimai⁶ ir lydimieji įstatymai, kurie įteisino **skaidriai dirbančio asmens identifikavimo kodą statybvietėse**. Dėl to trečiųjų šalių ir LR piliečių nelegalaus darbo kontrolė statybvietėse tapo daug efektyvesnė ir rezultatyvesnė.

³ Šaltiniai: <https://chamber.lt/renginiai/apskritojo-stalo-diskusija-treciuju-saliu-pilieciu-idarbinimas-lietuvoje-marijampoleje/>; <https://www.teise.pro/index.php/2019/08/27/ar-imanoma-laikytis-darbuotoju-is-treciuju-saliu-idarbinimo-lietuvoje-reikalavimu/>; <https://lvk.lt/2021/08/30/treciuju-saliu-pilieciu-idarbinimas/>; <https://ve.lt/verslas/seime-diskusija-apie-zmoniu-is-treciuju-saliu-idarbinima-lenkijoje-ir-lietuvoje>

⁴ Šaltinis: <https://vrm.lrv.lt/lt/naujienos/aparttos-priemones-apsaugoti-ukrainiecius-nuo-prekybos-zmonemis-pinkliu/>

⁵ Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.42837E5A79DD/asr>

⁶ Lietuvos Respublikos statybos įstatymo Nr. I-1240 ketvirtąjį skirsnio pavadinimo pakeitimo ir įstatymo papildymo 22-1 straipsniu įstatymo Nr. XIV-462 pakeitimo įstatymas; <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/5e31d980697811eca9ac839120d251c4>

b) Pagrindiniai politikos pokyčiai, susiję su nelegaliu trečiųjų šalių piliečių įdarbinimu, yra šie:

- Vykdydama nelegalaus darbo, nedeklaruoto darbo, nedeklaruotos savarankiškos veiklos ir užsieniečių įdarbinimo tvarkos pažeidimų prevencijos ir kontrolės veiksmus, VDI jau kelis metus pastebi, kad kai kuriose ES ar ELPA valstybėse narėse įsteigtos įmonės vykdo trečiųjų šalių piliečių komandiravimą į Lietuvą iš tikrųjų nevykdydamos veiklos. Patikrinimų metu, įvertinus įvairius įdarbinimo ir kitus trečiųjų šalių piliečių dokumentus, dažnai paaiškėja, kad šie asmenys nėra įdarbinti juos siunčiančiose įmonėse ir nėra draudžiami socialiniu draudimu. Taip nei vienoje valstybėje nemokamos įmokos, kartu nesilaikoma Lietuvoje galiojančios užsieniečių įdarbinimui nustatytos tvarkos ir išvengiama reikalavimų dėl kvotų. Reaguojant į susidariusią situaciją, VDI kartu su Migracijos departamento ir Užimtumo tarnybos specialistais 2022 m. kovo 28 d. organizavo **nuotolinius mokymus VDI skyrių inspektoriams** užsieniečių teisėto buvimo ir įdarbinimo klausimais. Jų metu buvo aptartos galimybės stiprinti nelegalaus darbo ir priverstinio darbo kontrolę.

c) Pagrindiniai praktikos pokyčiai, susiję su nelegaliu trečiųjų šalių piliečių įdarbinimu, yra šie:

- Nuo 2020 m. rugpjūčio 1 d. VDI Vilniaus teritoriniame skyriuje įsteigė **pilotinę specializuotą kovos su prekyba žmonėmis priverstiniam darbui inspektorių grupę**. Grupės pagrindinis uždavinys – analizuoti nustatytus galimus priverstinio darbo atvejus, kaupti ir sisteminti informaciją apie juos, rinkti įrodymus bei perduoti ikiteisminio tyrimo institucijai. Grupė bendradarbiauja su nevyriausybinių organizacijomis ir policijos pareigūnais, atsakingais už prekybos žmonėmis kontrolę bei prevenciją. 2021 m. grupė užpildė 4 nukentėjusio nuo prekybos žmonėmis asmens nustatymo kortelės formas su priedais bei perdavė jas ikiteisminio tyrimo institucijoms. Pasiteisinus grupės veiklai, nuo 2022 m. birželio 1 d. VDI Kauno teritoriniame skyriuje **įsteigta dar viena specializuota kovos su prekyba žmonėmis priverstiniam darbui inspektorių grupė**.

4 klausimas. Trumpai apibūdinkite ir nurodykite, ar ateityje planuojama atlikti kokių nors naujų a) teisės aktų, b) politikos ir c) praktikos pakeitimų.

a) Planuojama atlikti teisės aktų pakeitimus:

- Socialinės apsaugos ir darbo ministerija rengia **Užimtumo įstatymo 55–61 straipsnių pakeitimo įstatymo projektą⁷, kuriuo siekia peržiūrėti galiojančias finansines sankcijas asmenims už nelegalų darbą, nedeklaruotą darbą ir užsieniečių įdarbinimo tvarkos pažeidimus**. Įstatymo projektu planuojama didinti baudas už nelegalų darbą, tame tarpe ir užsieniečių nelegalų darbą, bei skirti darbdaviui nuo 2 iki 3 proc. darbdavio bendrųjų metinių pasaulinių pajamų praėjusiais finansiniais metais dydžio baudą, ne mažesnę negu 3 Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintos minimaliosios mėnesinės algos dydžių už kiekvieną nelegaliai dirbusį asmenį ir ne didesnę negu 500 000 eurų. Už užsieniečių įdarbinimo ir informavimo apie įdarbintus arba komandiruojamus laikinai dirbti į Lietuvos Respubliką užsieniečius tvarkos pažeidimus darbdaviui arba įmonei, į kurią užsienietis komandiruojamas laikinai dirbti, Užimtumo įstatymo nustatyta tvarka skiriama nuo 1 iki 2 Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintos minimaliosios mėnesinės algos dydžių bauda. Už nedeklaruotą darbą planuojama skirti darbdaviui nuo 1 iki 3 Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintos minimaliosios mėnesinės algos dydžių baudą. Tokie ženklūs baudų pakėlimai turėtų atgrasyti darbdavius nuo nelegalaus, nedeklaruoto darbo naudojimo, tuo pačiu užtikrinant sankcijų veiksmingumą ir efektyvumą.
- VDI numato tęsti **darbo rinkos stebėseną ir konsultuosius** su suinteresuotomis institucijomis dėl papildomo teisinio reguliavimo tobulinimo poreikio.

b) Nėra informacijos apie planuojamas keisti politikos kryptis, susijusias su nelegaliu trečiųjų šalių piliečių įdarbinimu.

c) Nėra informacijos apie planuojamas keisti praktikos kryptis, susijusias su nelegaliu trečiųjų šalių piliečių įdarbinimu.

⁷ Lietuvos Respublikos užimtumo įstatymo Nr. XII-2470 2, 4, 5, 1, 16, 17, 20, 24, 25, 30, 1, 30, 2, 31, 32, 35, 38, 39, 3, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 48, 1, 50 straipsnių ir IV skyriaus pakeitimo įstatymo projektas, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/5a73ad8056f911ee8e3cc6ee348ebfd?positionInSearchResults=1&searchModelUUID=05b08910-cdc7-432b-9667-6c69fac8a6c9>

2.

Įdiegtos prevencinės priemonės

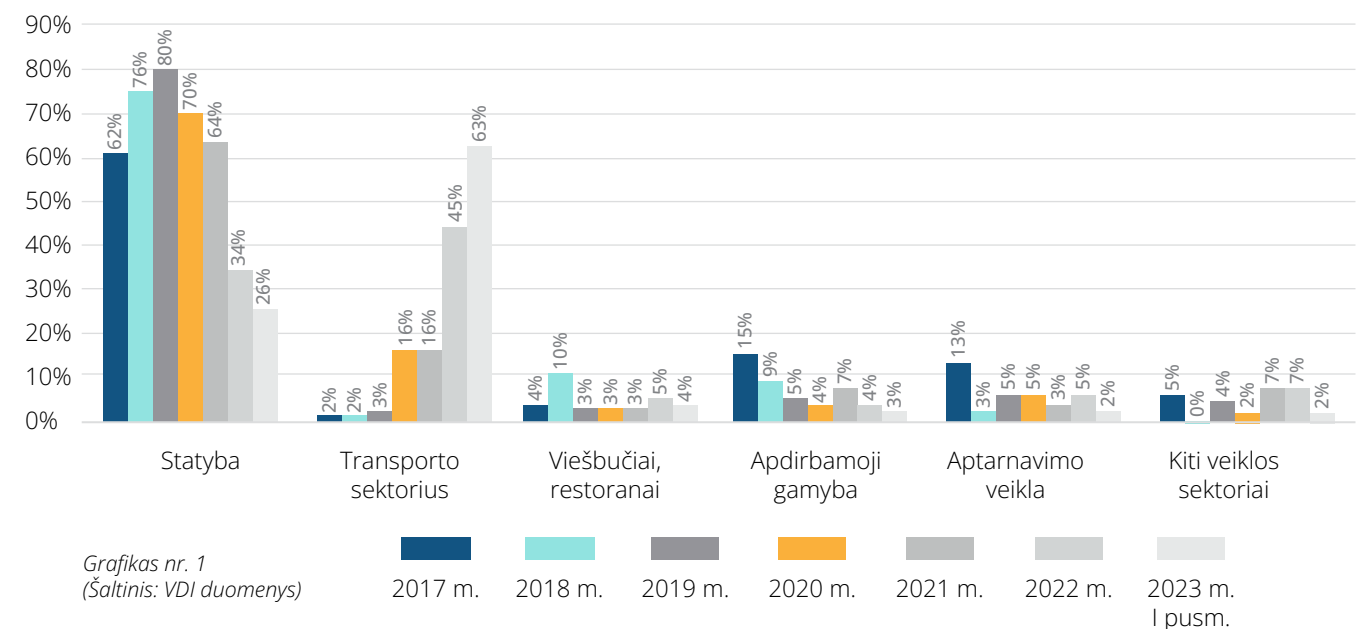
5 klausimas. Ar Lietuvoje vykdoma konkrečių ekonomikos sektorių stebėseną, susijusi su nelegalaus trečiųjų šalių piliečių įdarbinimo prevencija?

☒ Taip.

☐ Ne.

VDI kiekvienais metais sudaro rizikingiausių ekonominės veiklos sektorių, kuriuose užfiksuojama daugiausiai nelegalaus darbo atvejų, sąrašą. Statybų sektorius buvo laikomas rizikingiausiu nuo 2017 iki 2021 m. Nuo 2022 m. transporto (tolimųjų reisų) sektoriuje nustatoma daugiausiai nelegalaus trečiųjų šalių piliečių darbo atvejų.

Užsieniečių nelegalaus darbo pasiskirstymas pagal ekonominės veiklos sektorius (proc.)

Grafikas nr. 1
(Šaltinis: VDI duomenys)

6 klausimas. Ar Lietuvoje nuo 2017 m. buvo atlikti nauji rizikos vertinimai, siekiant nustatyti veiklos sektorius, kuriuose daugiausia nelegaliai įdarbinamų trečiųjų šalių piliečių?

☒ Taip.

☐ Ne.

Siekiant nustatyti ekonominės veiklos sektorius, kuriuose nelegaliai įdarbinama daugiausiai trečiųjų šalių piliečių, Lietuvos institucijos atliko naujus rizikos vertinimus. Nuo 2019 m. kovo ėmė veikti naujas kontrolės ir teisėsaugos institucijų bendro darbo modelis (Rizikos analizės centras (RAC), Jungtiniai operacijų centrai (JOC)). Vystomame darbo modelyje visos institucijos (VMI, VSAT, VDI, Policija, FNTT ir kt.) nelegaliai darbo rinkai, kaip šešėlinės ekonomikos sudėinei daliai, skiria kompleksinį požiūrį. Todėl aktyviai vykdomos koordinuotos kontrolės ir prevencijos priemonės, operatyviai keičiamasi reikalinga informacija, duomenimis, kurie svarbūs vykdant rizikingų ekonominių veiklų ir subjektų identifikavimą.

Nelegalaus darbo prevencijos srityje Rizikos analizės centras pagal kompetenciją įgyvendina uždavinius, atliekant šias funkcijas:

1. Siekiant nustatyti pokyčius, tendencijas bei juos sąlygojusias priežastis, kiek tai susiję su galimais mokesčių įstatymų ir kitų teisės aktų pažeidimais, nusikaltimais finansų sistemai, ekonomikai ir verslo tvarkai bei su jais susijusiais nusikaltimais, **apibendrina institucijų turimus duomenis** apie situaciją skirtingose ekonominės veiklos srityse;
2. Planuoja ir koordinuoja **institucijų analitinę veiklą** (pvz., rengiant temines analizes) ir **atlieka analizes** (pvz., teminių analizių atlikimas);
3. **Nustato** dėl mokesčių vengimo ir kitų teisės aktų reikalavimų nesilaikymo **rizikingiausias ekonominės veiklos sritis** ir / ar ūkio subjektų / mokesčių mokėtojų tikslines grupes bei rizikingiausius asmenis;
4. **Teikia pasiūlymus** dėl bendros veiklos, mažinant šešėlinę ekonomiką, prioritetų nustatymo;
5. Nustačius rizikingiausius mokesčių mokėtojus (jų grupes / segmentus), **rengia rekomendacijas institucijoms** dėl efektyviausių jų atžvilgiu taikytinų poveikio priemonių, nustato siektinus tikslus ir jų pasiekimo vertinimo kriterijus;
6. **Organizuoja / koordinuoja tarpusavio pagalbą**, tiriant institucijų ar RAC nustatytus galimo mokesčių vengimo atvejus ar nusikaltimus finansų sistemai;
7. **Apibendrina** už šešėlinės ekonomikos mažinimo priemonių įgyvendinimą regioniniame lygmenyje atsakingų JOC veiklos **rezultatus**;
8. **Teikia siūlymus** dėl šešėlinės ekonomikos mažinimo priemonių / galimybių.

Rizikos analizės centro institucijoms priskiriamos atsakomybės ir lyderystės skirtingose veiklos srityse:

1. VMI – mokesčių vengimo prevencija ir nustatymas;
2. Muitinė ir VSAT – akcizais apmokestinamų prekių neteisėto disponavimo ir kontrabandos užkardymas;
3. VDI – nelegalaus ir nedeklaruoto darbo reiškinių prevencija ir nustatymas;
4. VMVT – maisto sauga;
5. Policija ir FNTT – nusikaltimų finansų sistemai ir kitų nusikalstamų veikų prevencija ir nustatymas.

Rizikos analizės centrui nustačius rizikingiausius mokesčių mokėtojus, jie perduodami 5 Jungtinių operacijų centrums, kurie atlieka bendrus kontrolinius patikrinimus. Kontroliniuose patikrinimuose dalyvauja tos institucijos, kurios pagal savo kompetencijas gali turėti interesų.

7 klausimas. Kokie yra darbdavių, kurie Lietuvoje taikė nelegalaus trečiųjų šalių piliečių įdarbinimo schemas, profiliai?

Tiriamajame laikotarpyje dažniausiai nelegalaus trečiųjų šalių piliečių įdarbinimo schemas taikė statybų arba transporto sektoriaus įmonės. Statybos sektoriuje dominuoja mažos arba vidutinės įmonės. Transporto sektoriuje situacija kitokia nei statybų sektoriuje – ten negalima atskirti tokio ryškaus įmonių dominavimo apraiškų.

Pastaruosius kelerius metus pastebima, kad įmonės iš Lenkijos į Lietuvą komandiruoja ukrainiečius dirbti statybų sektoriuje. VDI patikrinimų metu nustačius dirbančius trečiųjų šalių piliečius, kurie nėra drausti socialiniu draudimu Lietuvoje, jų prašoma pateikti dokumentus, kurie įrodytų, kad užsieniečiai yra įdarbinti Lenkijos įmonėse ir po to yra komandiruojami dirbti į Lietuvą veikiančių ūkio subjektą. Taip pat VDI darbuotojams pateikiamos sutartys tarp Lenkijoje bei Lietuvoje veikiančių įmonių, komandiravimo įsakymai bei kiti dokumentai. Tačiau institucijų atliekamų tyrimų metu dažniausiai paaiškėja, kad nelegaliu darbu įtariamai trečiųjų šalių piliečiai niekada nedirbo Lenkijos įmonėse, o į Lietuvą atvyko tiesiai iš Ukrainos. Pažymėtina, kad labai dažnai jie gyvena ir dirba nežmoniškomis sąlygomis, negaudami viso atlyginimo ir nežinodami savo teisių.

8 klausimas. Kokios priemonės ir (arba) paskatos taikomos:

a) siekiant užkirsti kelią tam, kad darbdaviai neužsiimtų nelegaliu trečiųjų šalių piliečių įdarbinimu;

b) užkirsti kelią nelegaliam trečiųjų šalių piliečių įsidarbinimui?

a) Siekiant užkirsti kelią tam, kad darbdaviai neužsiimtų nelegaliu trečiųjų šalių piliečių įdarbinimu bei atsižvelgiant į nuo 2021 m. kovo 1 d. įsigaliojusį Užsieniečių teisinės padėties įstatymo pakeitimą, pagal kurį numatyta pareiga darbdaviui arba įmonei, į kurią užsienietis atsiunčiamas laikinai dirbti, informaciją apie įdarbintą arba atsiųstą laikinai dirbti į Lietuvos Respubliką užsienietį teikti Valstybinei darbo inspekcijai, **VDI 2021 m.** parengė ir išsiuntė apie **100 įspėjamųjų / rekomendacinių laiškų rizikingiausiems darbdaviams**, turintiems komandiruoatų darbuotojų iš trečiųjų šalių. Laiškuose įvardinama darbdavių pareiga informuoti VDI bei nurodoma atsakomybė už tokios pareigos nevykdymą. Išsiuntus laiškus, VDI atliko **atsirinktų įmonių (apie 30) kontrolę**. Kontrolės patikrinimų metu buvo žiūrima, ar įmonės pakeitė savo elgseną ir ar nėra pažeidimų, susijusių su trečiųjų šalių piliečių įdarbinimu.

Taip pat 2022 m. kovo 10 d. **VDI organizavo nuotolinį seminarą** savo „Facebook“ paskyroje apie užsieniečių, pasitraukusių iš Ukrainos, atvykimo ir įdarbinimo sąlygas. Seminaro metu dalyvavo bei aktuali informacija apie teisėto buvimo Lietuvoje ir įdarbinimo sąlygas dalinosi Užimtumo tarnybos ir Migracijos departamento specialistai. Seminaras sulaukė didelio susidomėjimo iš darbdavių pusės (pasiekta 8 400 peržiūrų).

b) Siekiant užkirsti kelią nelegaliam trečiųjų šalių piliečių įsidarbinimui bei vykdant nelegalaus darbo prevenciją, VDI kiekvienais metais **rengia konsultacinius renginius apie nelegalaus darbo žalą**. Šie klausimai aptariami jaunimui skirtuose švietėjiškuose renginiuose. Renginių metų paaiškinama darbo sutarties svarba bei atsakoma į kitus aktualius klausimus rengiantis saugiam ir teisėtam darbui.

Nuo 2017 m. VDI **dalyvauja kasmetinėje pilietinėje akcijoje** „Šioje šalyje nėra vietos šešėliui“, o nuo 2018 m., pasirašius bendradarbiavimo sutartį su skaidraus verslo iniciatyva „Baltoji banga“, oficialiai tapo šios akcijos partnere. Plėtojant „Šioje šalyje nėra vietos šešėliui“, Lietuvos gyventojai raginami atkreipti dėmesį į šešėlinės ekonomikos daromą žalą valstybei ir asmeniškai kiekvienam jos gyventojui.

Nuo 2021 m. **VDI prisideda prie Europos darbo institucijos vykdomų informacinių kampanijų:**

- 2021 m. „Teisės visiems sezonams“ kampanija buvo skirta sezoninio darbo temai. Šios kampanijos tikslas – informuoti sezoninius darbuotojus apie jų teises, darbdavius apie jų pareigas ir užtikrinti sąžiningas darbo sąlygas visoje Europos Sąjungoje.
- 2022 m. „Kelias į sąžiningą transportą“ kampanija norėta išsamiau paaiškinti I mobilumo paketo teisės aktų pakeitimus, informuoti apie vairuotojų ir darbdavių teises ir pareigas, taip pat pateikti medžiagą ir patarimus įvairiomis temomis, susijusiomis su kelių transporto sektoriumi.
- 2023 m. „Komandiruojami darbuotojai statybos sektoriuje“ kampanija siekta informuoti komandiruojamus darbuotojus apie jų teises, darbdavius apie jų pareigas ir užtikrinti sąžiningas darbo sąlygas visoje Europos Sąjungoje.

Prasidėjus karui Ukrainoje, VDI parengė apibendrintą informaciją (brošiūras) apie Ukrainos piliečių, jų šeimos narių ir asmenų be pilietybės, gyvenančių Ukrainoje, pasitraukusių iš Ukrainos į Lietuvos Respubliką dėl Rusijos Federacijos karinių veiksmų bei iki 2022 m. vasario 24 d. laikinai išvykusių iš Ukrainos teritorijos ir negalinčių grįžti į ją dėl Rusijos Federacijos karinių veiksmų Ukrainoje **įdarbinimo Lietuvoje sąlygas**. Brošiūros buvo parengtos lietuvių, ukrainiečių, anglų ir rusų kalbomis. Taip pat buvo išversta detali informacija apie Lietuvoje taikytinas darbo sąlygas (reikalavimus teisėtam darbui, darbo užmokesčio sąlygas ir mokėjimo tvarką, darbo ir poilsio laiką ir kt.), pristatyta darbo sutarties forma, skundo VDI forma bei kreipimosi į Darbo ginčų komisiją forma su detaliomis pildymo instrukcijomis.

9 klausimas. Kokius 1) iššūkius ir 2) gerą patirtį galima įvardyti Lietuvoje vykdant nelegalaus trečiųjų šalių piliečių įdarbinimo prevenciją?

Tyrimo metu kalbinti valdžios institucijų ekspertai įvardino šiuos iššūkius ir gerąsias praktikas:

- 1) Lietuvoje nelegalaus trečiųjų šalių piliečių įdarbinimo prevencijoje susiduriama su iššūkiais, kylančiais iš to, kad šalyje **nėra vieningos valstybinės prevencijos strategijos**. Šiuo metu kiekvienai institucijai pagal savo kompetenciją paliekama vykdyti prevenciją, o efektyviam prevencijos užtikrinimui **neskiriama pakankamai lėšų**.
- 2) Nuo 2018 m., kuomet Lietuvos Respublikos darbdaviai pradėjo intensyviau darbinti Ukrainos piliečius, VDI ir kitos nelegalų darbą kontroliuojančios institucijos pradėjo nustatinėti daugiau nelegalaus darbo atvejų. Reaguojant į susidariusią situaciją, VDI **pradėjo plėtoti bendradarbiavimą su VŠĮ "Ukrainiečių darbo teisių gynimo centras"**. Bendradarbiaujant su šia VŠĮ, ukrainiečių kalba buvo parengta informacija apie trečiųjų šalių piliečių darbą bei jų turimas teises Lietuvos Respublikoje.

3.

Priemonės
nelegalaus
įdarbinimo
nustatymui

10 klausimas. Ar nuo 2017 m. Lietuvoje įvyko pokyčių, kuriais siekiama palengvinti nelegalaus trečiųjų šalių piliečių įdarbinimo nustatymą?

☒ Taip.

☐ Ne.

Kaip plačiau minima atsakyme į 6 klausimą, nuo **2019 m. kovo** savo veiklą pradėjo naujas **kontrolės ir teisėsaugos institucijų bendro darbo** modelis (Rizikos analizės centras ir Jungtiniai operacijų centrai), kurio viena iš funkcijų yra trečiųjų šalių piliečių nelegalaus darbo užkardymas.

Nuo **2020 m. rugpjūčio VDI Vilniaus teritoriniame skyriuje įsteigta pilotinė specializuota kovos su prekyba žmonėmis priverstiniam darbui inspektorių grupė**. Pasiteisinus grupės veiklai, nuo **2022 m. birželio VDI Kauno teritoriniame skyriuje įsteigta dar viena tokio pobūdžio inspektorių grupė**. Įkurtų grupių pagrindinis uždavinys – analizuoti nustatytus galimus priverstinio darbo atvejus, kaupti ir sisteminti informaciją apie juos, rinkti įrodymus bei perduoti juos ikiteisminio tyrimo institucijai.

11 klausimas. Kiek patikrinimų Lietuvoje atliekama per metus?

Nelegalaus darbo ir jo apraiškų kontrolė ir prevencija yra VDI prioritetinė veiklos sritis. Dėl to VDI aktyviai vykdo rizikingų ūkio subjektų tikslinius tikrinimus, siekiant išsiaiškinti nelegalaus darbo faktus bei darbo ir poilsio laiko apskaitos pažeidimus. Tam, kad VDI veikla šioje srityje būtų efektyvi ir maksimaliai sumažintų darbo rinkos šešėlį, skatintų visuomenės nepakantumą nelegaliam darbui, taikomos kontrolės priemonės bei prevenciniai veiksmai, kurių pagrindinis tikslas – atgrasinti verslą nuo nelegalaus darbo ir jo apraiškų.

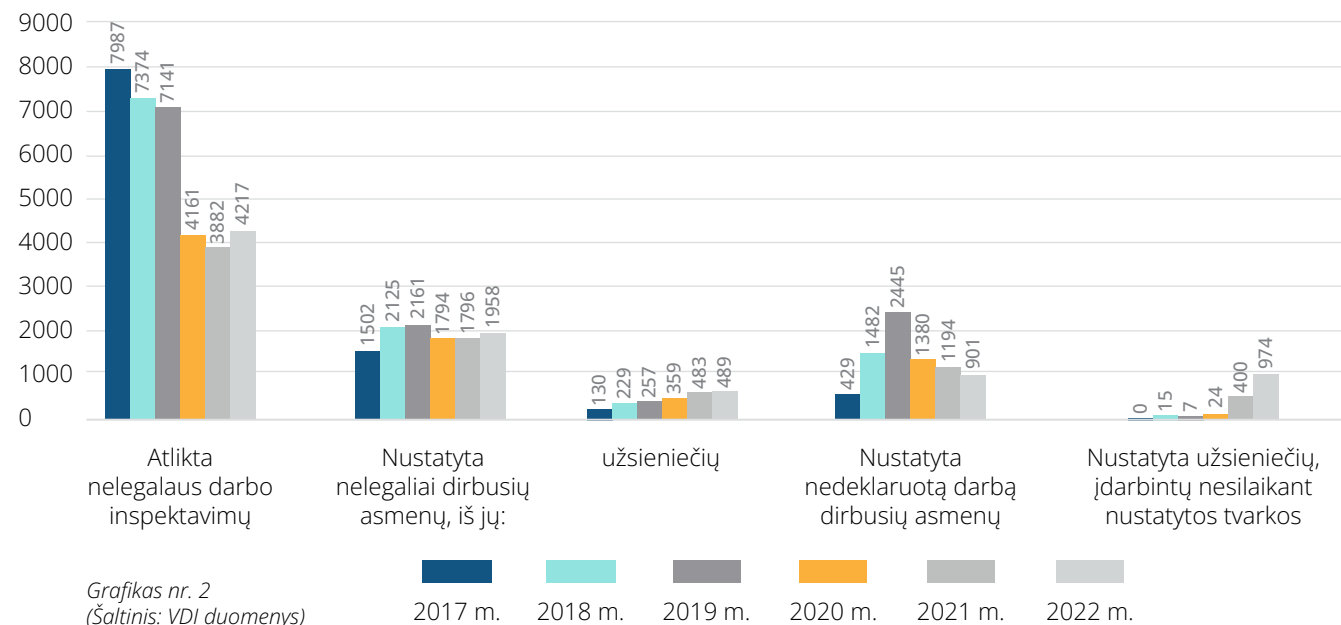
Siekiant užsibrėžto tikslo, **VDI 2022 m.** atliko **4 217** nelegalaus ir nedeklaruoto darbo, užsieniečių įdarbinimo ir informavimo tvarkos bei vykdomos neregistruotos savarankiškos veiklos patikrinimų. Lyginant su 2017 m., 2022 m. VDI atliktų patikrinimų skaičius sumažėjo beveik du kartus. Tai galima sieti su tikslingu pokyčiu VDI kontrolės politikoje, pereinant nuo kiekybės link kokybės. Pavyzdžiui, 2017 m. VDI atliko 7 987 nelegalaus darbo inspektavimų, kurių metu buvo nustatyta 1 502 nelegaliai dirbusių asmenų. Tačiau 2022 m. atlikus perpus mažiau inspektavimų, nelegalaus darbo atvejų buvo aptikta 456 daugiau nei 2017 m.

2022 m. VDI, vykdydama nelegalaus darbo kontrolės veiksmus, nustatė 489 nelegaliai dirbusius trečiųjų šalių piliečius (2021 m. – 483; 2020 m. – 359; 2019 m. – 257; 2018 m. – 229; 2017 m. – 130) - tai 24,97 proc. (2021 m. – 29,90 proc.; 2020 m. – 20,01 proc.; 2019 m. – 11,89 proc.; 2018 m. – 10,78 proc.; 2017 m. – 8,66 proc.) nuo bendro nelegaliai dirbusių asmenų skaičiaus.

Kaip matyti iš grafiko nr. 1 (prie atsakymo į 5 kl.), 2022 m. daugiausiai nelegalaus trečiųjų šalių piliečių darbo atvejų buvo aptikta transporto sektoriuje (45 proc.). Kiti ekonominės veiklos sektoriai, kuriems VDI inspektoriai teikia dėmesį yra statybos (2022 m. – 34 proc. nelegalaus trečiųjų šalių piliečių darbo atvejų), viešbučių, restoranų (2022 m. – 5 proc.), aptarnavimo veiklos (2022 m. – 5 proc.) ir apdirbamosios gamybos (2022 m. – 4 proc.).

Tiriamame 2017-2022 m. laikotarpyje būtent šiuose penkiuose ekonominės veiklos sektoriuose įžvelgiamas rizikingų darbdavių ir nelegalaus darbo potencialas, kurį stebi valdžios institucijos. Greta to, pastebima stabili nelegalaus trečiųjų šalių piliečių darbo tendencija. Lyginant su 2017 m., 2022 m. nelegalus trečiųjų šalių piliečių darbas išaugo 276 proc., nuo 130 atvejų 2017 m. iki 489 2022 m.

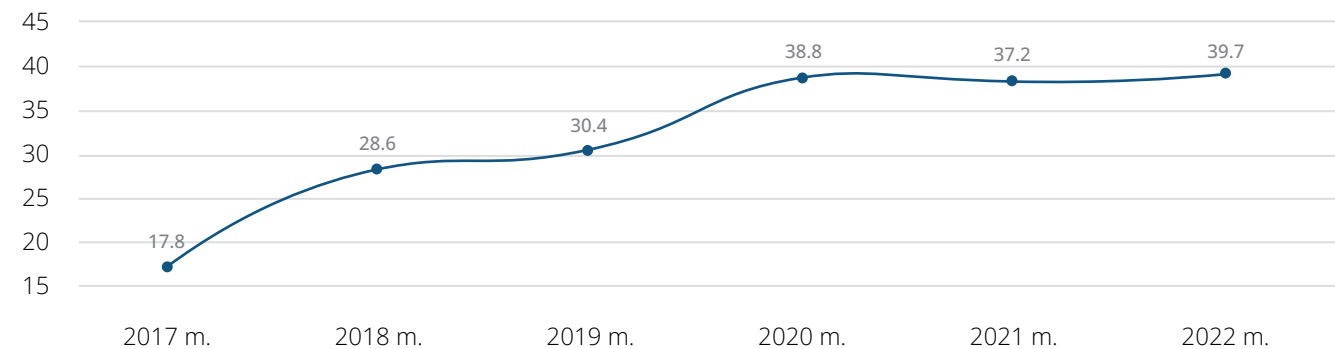
Nelegalaus darbo patikrinimų rezultatai

12 klausimas. Ar Lietuvoje imtasi priemonių užtikrinti, kad patikrinimai, atliekami siekiant nustatyti nelegalaus trečiųjų šalių piliečių įdarbinimo atvejus, būtų veiksmingi ir tinkami?

Siekiant užtikrinti planinių rodiklių vykdymą ir nelegalaus darbo kontrolės rezultatyvumo didinimą, **dar labiau stiprintas pasirengimas nelegalaus darbo kontrolės patikrinimams:** iš anksto analizuojami tiek VDI, tiek kitų kontrolės įstaigų turimi duomenys ir sukaupta informacija, tikrinimams kruopščiai atsirenkami patys rizikingiausi ūkio subjektai bei objektai. Pažymėtina, kad siekiami atsirinkti rizikingus statybos objektus, kuriuose galimai dirbama nelegaliai, VDI inspektoriai vykdo statybos objektų stebėseną, renka informaciją ir ją analizuoja, vertina galimas rizikas, statybos objektų stebėsenai taip pat pasitelkiami bepiločiai orlaiviai (dronai). Šių priemonių pasitelkimas leidžia tinkamai užfiksuoti, ištirti ir (ar) atskleisti administracinius nusižengimus ir kitus teisės pažeidimus. Nuo 2021 m. bepiločius orlaivius (dronus) naudoja visi VDI teritoriniai skyriai.

Nelegalaus darbo kontrolės rezultatyvumas vertinamas, nagrinėjant santykį tarp atvejų, kai VDI inspektoriai nustato asmenis, nelegaliai dirbusius bei įdarbintus pažeidžiant užsieniečių įdarbinimo tvarką, ir VDI inspektorių atliktų nelegalaus darbo patikrinimų. Nuo 2017 iki 2022 m. **pastebimas nelegalaus darbo kontrolės rezultatyvumo išaugimas**, kurį galima sieti su pagerėjusiu pasirengimu nelegalaus darbo kontrolės patikrinimams. Lyginant su 2017 m., 2022 m. nelegalaus darbo kontrolės rezultatyvumas pagerėjo beveik perpus – nuo 17,8 proc. 2017 m. iki 39,7 proc. 2022 m.

Nelegalaus darbo kontrolės rezultatyvumas
nelegalaus darbo atvejų skaičiui įvertintiGrafikas nr. 3
(Šaltinis: VDI duomenys)

13 klausimas. Ar nacionalinės valdžios institucijos ir kitos atitinkamos organizacijos bendradarbiauja, siekdamos nustatyti nelegalaus trečiųjų šalių piliečių įdarbinimo atvejus Lietuvoje? Ar Lietuvoje nuo 2017 m. buvo įgyvendinti konkretūs bendradarbiavimo mechanizmai?

Siekiant pagerinti nelegalaus trečiųjų šalių piliečių įdarbinimo nustatymą, stiprintas tarpinstitucinis bendradarbiavimas. Pavyzdžiui, nuo 2018 m. kiekvienais metais VDI inspektoriai kartu su Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos pareigūnais **dalyvauja Europolo organizuojamoje priemonėje** dėl bendrų veiksmų prekybos žmonėmis priverstinio darbo išnaudojimo tikslais prevencijos ir kontrolės.

Tarpinstitucinis bendradarbiavimas taip pat stiprintas kuriant naujus formatus. Nuo 2019 m. kovo savo veiklą pradėjo ankstesniuose atsakymuose minėtas **naujas kontrolės ir teisėsaugos institucijų bendro darbo modelis** (RAC, JOC), kuriame visos institucijos (VMI, VSAT, VDI, Policija, FNTT ir kt.) nelegaliai darbo rinkai, tame tarpe ir trečiųjų šalių piliečių nelegaliam darbui, kaip šešėlinės ekonomikos sudėtinei daliai skiria kompleksinę požiūrį, todėl aktyviai vykdomos koordinuotos kontrolės ir prevencijos priemonės.

14 klausimas. Ar Lietuvoje nuo 2017 m. vykdomos tarptautinio / europinio bendradarbiavimo iniciatyvos, kuriomis siekiama nustatyti nelegalaus trečiųjų šalių piliečių įdarbinimo atvejus?

☒ Taip.

☐ Ne.

Tiriamame laikotarpyje Lietuvoje buvo vykdomos šios dvišalio bendradarbiavimo iniciatyvos:

- 2016 m. gruodžio 12 d. **VDI ir Ukrainos valstybinė darbo tarnyba pasirašė bendradarbiavimo protokolą**, siekdamas tęsti ir stiprinti šalių santykius, bendradarbiauti darbuotojų saugos, sveikatos bei darbo teisės aktų laikymosi srityje.
- 2017 m. gegužės 30 d. **VDI ir Norvegijos Karalystės darbo inspekcija pasirašė susitarimą dėl bendradarbiavimo ir abipusio keitimosi informacija**. Susitarimo pagrindiniai tikslai – užtikrinti efektyvią darbo sąlygų apsaugą darbuotojams, asmenims, komandiruotiems iš vienos valstybės į kitą ar vykstantiems dirbti iš vienos valstybės į kitą. Taip pat siekiama pašalinti nelaimingus atsitikimus darbe ir profesinėms ligoms įtaką darančius veiksnius. Susitarimo šalys sutarė keistis informacija apie darbo ir darbuotojų saugos, sveikatos įstatymus ir kitus teisės aktus, nusprendė dalintis turimomis patirtimis ir gerąja praktika bei atlikti bendrus kontrolės veiksmus.
- Nuo 2020 m. kovo 17 d. įsigaliojo **Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Ukrainos Ministrų Kabineto susitarimas dėl įdarbinimo ir bendradarbiavimo darbo migracijos srityje**. Šiuo susitarimu šalys siekia stiprinti tarpusavio bendradarbiavimą ir teikti abipusę pagalbą užtikrindamos Šalių valstybių darbuotojų teisių ir interesų apsaugą, kovojant su nelegaliu darbu.

Tiriamame laikotarpyje Lietuvoje buvo vykdomos šios dvišalio bendradarbiavimo iniciatyvos:

- Nuo 2016 m. įsteigus Europos kovos su nedeklaruojamu darbu platformą (ND Platforma), **VDI aktyviai dalyvavo jos veikloje** tiek keičiantis gerąja praktika kovos su nelegaliu darbu srityje, tiek atliekant bendrus inspekcinis veiksmus.
- Nuo 2017 m. VDI inspektoriai kiekvienais metais **dalyvauja bendruose patikrinimuose su kitų ES šalių inspekcijomis**. Bendrų inspekcinio veiksmų metu siekiama ne tik apsikeisti gerąja praktika, bet ir nustatyti nedeklaruoto darbo atvejus, išryškinti schemas, kurias naudoja darbdaviai, komandiruodami darbuotojus į kitas ES šalis. Pažymėtina, kad dažnai tarp komandiruojamų darbuotojų yra trečiųjų šalių piliečiai.
- Nuo 2019 m. liepos 31 d. įkūrus Europos darbo instituciją (ELA) ir ND Platformai tapus jos darbo grupe, **dalyvavimas ND Platformos veikloje tęsėsi**. Lietuva taip pat dalyvauja visose kitose aktyviose ELA darbo grupėse, tokiose kaip informavimo ir inspektavimo.

15 klausimas. Kokius 1) iššūkius ir 2) gerąją patirtį nelegalaus trečiųjų šalių piliečių įdarbinimo nustatymo srityje galima įvardyti Lietuvoje esant nuo 2017 m.?

Tyrimo metu kalbinti valdžios institucijų ekspertai įvardino šiuos iššūkius ir gerąsias praktikas:

1. **Kalbos barjeras ir trečiųjų šalių piliečių nepasitikėjimas valstybinėmis institucijomis** įvardinamas kaip vienas didžiausių iššūkių, kylančių Lietuvos institucijoms bandant nustatyti užsieniečių nelegalaus darbo atvejus.

Kalbos barjero problema ypatingai išryškėja tada, kai užsieniečiai nekalba rusų arba anglų kalbomis. Iš tokių asmenų sunku surinkti parodymus, sužinoti realią jų padėtį.

Kita aktuali problema - **į Lietuvą iš postsovietinių šalių atvykusių piliečių nepasitikėjimas valstybinėmis institucijomis**. Iš postsovietinių valstybių atvykę piliečiai įsitikinę, kad Lietuvoje, kaip ir jų gimtosiose šalyse, egzistuoja didelis viešojo sektoriaus korupcijos mastas, todėl jie linksta nesikreipti į Lietuvos valdžios institucijas ir nenori pranešti apie darbovietėse vykdomus pažeidimus.

2. Gerąją patirtimi įvardinamas **Rizikos analizės centro (RAC) ir Jungtinių operacijų centrų (JOC) įsteigimas ir jų darbas**. Ši nauja tarpinstitucinio bendradarbiavimo forma, susidedanti iš dviejų lygių – centrinio ir teritorinio – nuo pat pradžių sulaukė teigiamos reakcijos iš VDI atstovų, manusių, kad kompleksinis požiūris į nelegalaus darbo kontrolę atneš gerų rezultatų⁸. Pažymėtina, kad iki RAC ir JOC įsteigimo, tarpinstitucinis bendradarbiavimas vyko gana sklandžiai. Tačiau sukūrus naują modelį, bendradarbiavimas pakilo į kitą lygį, nes buvo pradėta bendradarbiauti atrenkant rizikingus ekonominės veiklos sektorius ir atliekant tikslingą subjektų rizikos vertinimą.

⁸ Šaltinis: https://www.vdi.lt/Forms/Tekstas1.aspx?Tekstai_ID=2176

4.

Darbdaviams įvestos sankcijos

16 klausimas. Ar Lietuvoje nuo 2017 m. buvo iš dalies pakeisti teisės aktai dėl sankcijų darbdaviams už nelegalų trečiųjų šalių piliečių įdarbinimą?

☒ Taip.

☐ Ne.

Nuo 2017 m. liepos įsigaliojo Užimtumo įstatymas⁹, pagal kurį buvo **numatytos atsakomybės juridiniams asmenims** už nelegalų darbą, nedeklaruotą darbą, nedeklaruotą savarankišką veiklą ir užsieniečių įdarbinimo tvarkos pažeidimus. Iki minėto įstatymo priėmimo, atsakomybė juridiniams asmenims už anksčiau minėtus pažeidimus nebuvo taikoma.

2022 m., lyginant su 2020-2021 m., nustatyta ženkliai daugiau užsieniečių, kurie buvo įdarbinti nesilaikant nustatytos įdarbinimo ir informavimo tvarkos (žr. atsakymo į 11 klausimą grafiką). Šį pokytį galima sieti su nuo 2021 m. birželio 15 d. įsigaliojusiu Užimtumo įstatymo 57 str. pakeitimu¹⁰. Priimtu pakeitimu **juridiniam asmeniui numatyta atsakomybė už informavimo apie įdarbintus arba atsiųstus laikinai dirbti į Lietuvos Respubliką užsieniečius tvarkos pažeidimus**. Už informacijos apie įdarbinto ar priimto komandiriuoto užsieniečio nepateikimą VDI per SODROS informacinę sistemą, VDI darbdaviui-juridiniam asmeniui skiria 200-400 Eur baudą.

17 klausimas. Kokius 1) iššūkius ir 2) gerąją patirtį sankcijų darbdaviams už nelegalų trečiųjų šalių piliečių įdarbinimą taikymo srityje galima įvardyti Lietuvoje esant nuo 2017 m.?

Tyrimo metu kalbinti valdžios institucijų ekspertai įvardino šiuos iššūkius ir gerąsias praktikas:

- 1) Institucijoms kylančiu iššūkiu taikant sankcijas darbdaviams už nelegalų trečiųjų šalių piliečių įdarbinimą įvardintas **paaiškinimų gavimas iš trečiųjų šalių piliečių**, kurie dažnai duoda prieštarigus paaiškinimus, ypač jei būna apklausiami pažeidimo vietoje. Taip pat nagrinėjant nelegalaus darbo bylas teisminiuose procesuose **trečiųjų šalių piliečių neretai nebebūna Lietuvos Respublikoje**. Dėl to tampa praktiškai neįmanoma juos apklausti kaip liudytojus.
- 2) Gerąją praktiką įvardinti 2021 m. birželio Užimtumo įstatymo pakeitimai, kuriais už nelegalų darbą, nedeklaruotą darbą, nedeklaruotą savarankišką veiklą ir užsieniečių įdarbinimo tvarkos pažeidimus **numatoma atsakomybė juridiniams asmenims**. Taip pat pažymėtina, kad tarp darbdaviams tenkančių atsakomybių yra ne tik baudos, bet ir kitos finansinės sankcijos, tokios kaip apribojimas dalyvauti viešuosiuose pirkimuose; teisės gauti subsidijas, išmokas ar kitą valstybės pagalbą, įskaitant Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramą ir kitą paramą, apribojimas; įpareigojimas grąžinti tam tikrą dalį arba visas per 12 mėnesių laikotarpį iki nelegalaus darbo nustatymo suteiktų subsidijų, išmokų ar kitos valstybės pagalbos, įskaitant Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramą ir kitą paramą.

⁹ Lietuvos Respublikos užimtumo įstatymas, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/422c8b5042b811e6a8ae9e1795984391>

¹⁰ Lietuvos Respublikos užimtumo įstatymo Nr. XII-2470 56 ir 57 straipsnių pakeitimo įstatymas, <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=ad45bdf0cd0d11eba2bad9a0748ee64d>

5.

Pasekmės trečiųjų šalių piliečiams

18 klausimas. Jei nustatoma nelegalaus įdarbinimo situacija, apibūdinkite, kokios pasekmės (sureguliuavimas, sulaikymas, grąžinimas, kita) tenka šių kategorijų darbuotojams:

- a) trečiųjų šalių piliečiams, turintiems leidimą gyventi ir leidimą dirbti;
- b) trečiųjų šalių piliečiams, turintiems leidimą gyventi, bet neturintiems leidimo dirbti;
- c) trečiųjų šalių piliečiams, neturintiems leidimo gyventi ir leidimo dirbti.

Kai nustatomas trečiųjų šalių piliečių nelegalaus darbo atvejis:

a) Trečiųjų šalių piliečiams, turintiems leidimą gyventi ir leidimą dirbti – pagal Užimtumo įstatymo 56 str. 5 d. institucija 1) įpareigoja darbdavį nutraukti darbo santykius su nelegaliai dirbančiu asmeniu per 3 darbo dienas nuo sprendimo priėmimo; 2) įpareigoja darbdavį sumokėti nelegaliai dirbusiam asmeniui sulytą atlyginimą už darbą, išskyrus atvejį, kai šis atlyginimas jau buvo sumokėtas; 3) įpareigoja darbdavį sumokėti visas šioje dalyje numatytų sumų pervedimo į šalį, į kurią grįžo ar buvo grąžintas trečiosios šalies pilietis, išlaidas ir trečiosios šalies piliečio grąžinimo išlaidas; 4) šio įstatymo nustatyta tvarka skiria baudą darbdaviui nuo 868 iki 2 896 eurų už kiekvieną nelegaliai dirbusį asmenį. Tokie patys veiksmai, padaryti darbdavio, jau bausto už šį pažeidimą per pastaruosius 2 metus, užtraukia baudą darbdaviui nuo 2 896 iki 5 792 eurų už kiekvieną nelegaliai dirbusį asmenį; 5) duomenų teikimo sutartyje nustatytomis sąlygomis ir tvarka perduoda informaciją apie nelegaliai dirbantį ar dirbusį asmenį (vardas, pavardė, asmens kodas (jeigu asmens kodo neturi, – gimimo data), nelegalaus darbo pradžios data, darbdavio juridinio asmens pavadinimas ir kodas, šiam juridiniam asmeniui atstovaujančio asmens vardas, pavardė ir asmens kodas (jeigu darbdavys yra fizinis asmuo, – jo vardas ir pavardė, asmens kodas) Migracijos departamentui.

b) Trečiųjų šalių piliečiams, turintiems leidimą gyventi, bet neturintiems leidimo dirbti – procedūra tokia pat kaip ir a) atveju.

c) Trečiųjų šalių piliečiams, neturintiems leidimo gyventi ir leidimo dirbti – be visų a) atvejyje paminėtų priemonių, institucija turi informuoti apie nelegaliai dirbantį ar dirbusį trečiosios šalies asmenį VSAT, kuri savo ruožtu atlieka tolimesnes procedūras vadovaujantis Sprendimų dėl užsieniečio įpareigojimo išvykti, išsiuntimo, grąžinimo ir vykimo tranzitu per Lietuvos Respublikos teritoriją priėmimo ir jų vykdymo tvarkos aprašo¹¹ nuostatomis.

¹¹ Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2004 m. gruodžio 24 d. įsakymas Nr. 1V-429 „Dėl sprendimų dėl užsieniečio įpareigojimo išvykti, išsiuntimo, grąžinimo ir vykimo tranzitu per Lietuvos Respublikos teritoriją priėmimo ir jų vykdymo tvarkos aprašo patvirtinimo“, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.5D1D7406D3E8/asr>

19a klausimas. Kokios įdiegtos veiksmingos procedūros, kad nelegaliai dirbantys trečiųjų šalių piliečiai galėtų pateikti skundus prieš savo darbdavį?

Pagal VDI Prašymų ir skundų nagrinėjimo bei asmenų aptarnavimo Lietuvos Respublikos valstybinėje darbo inspekcijoje taisyklės asmenų paduoti prašymai, skundai ar paklausimai nepriimami, jei jie parašyti kita nei valstybine (ne lietuvių) kalba arba neturi vertimo į valstybinę kalbą, **išskyrus atvejus, kai prašymai būna pateikiami anglų arba rusų kalbomis.**

Užklausa priimama nevalstybine kalba ir ne anglų ir rusų kalbomis, kai užsienio valstybės institucija arba tarptautinė organizacija raštu kreipiasi į VDI.

Pagal minėtą tvarką prašymus, skundus ar paklausimus asmenys gali pateikti tiek atvykus į VDI, **tiesiogiai, tiek elektroniniu būdu.** VDI taip pat priima nelegaliai įdarbintų trečiųjų šalių piliečių vardu pateiktus prašymus, skundus ar užklausas.

19b klausimas. Ar taikomos skirtingos skundų prieš darbdavius pateikimo procedūros, jei nelegaliai dirbantys trečiųjų šalių piliečiai gyvena neteisėtai?

VDI pagal Prašymų ir skundų nagrinėjimo bei asmenų aptarnavimo Lietuvos Respublikos valstybinėje darbo inspekcijoje taisyklės **nevertina, ar trečiųjų šalių piliečiai padavę prašymą, skundą ar paklausimą gyvena teisėtai Lietuvos Respublikoje.**

20 klausimas. Kokiais atvejais trečioji šalis (pvz., profesinė sąjunga ar asociacija) gali imtis administracinio ar civilinio proceso prieš darbdavį nelegaliai dirbančių trečiųjų šalių piliečių vardu arba juos palaikydama? Ar yra skirtumų tarp veikimo teisėtai ir neteisėtai esančių trečiųjų šalių piliečių vardu?

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.137 straipsnio nuostatomis, **asmenys turi teisę įgalioti trečiąją šalį** (profesinę sąjungą, asociaciją) **imtis administracinio ar civilinio proceso prieš darbdavį**¹².

VDI priima prašymus, skundus ar paklausimus, surašytus trečiosios šalies nelegaliai dirbančių trečiųjų šalių piliečių vardu. Vadovaujantis Darbo kodekso 165 str. nuostatomis, socialiniai partneriai gali atstovauti trečiųjų šalių piliečius Darbo ginčų komisijos posėdžiuose¹³.

21 klausimas. Ar Lietuvoje yra mechanizmų, pagal kuriuos, pasibaigus nelegalaus darbo laikotarpiui, trečiosios šalies piliečiui sumokamas atlygis (pvz., mechanizmų, skirtų išieškoti užmokestį už viršvalandinį darbą), ir kokios yra atlygio sumokėjimo sąlygos? Ar taikomi skirtingi mechanizmai teisėtai ir neteisėtai esantiems trečiųjų šalių piliečiams?

Vadovaujantis Užimtumo įstatymo 56 str. 8 d.¹⁴, nelegaliai dirbę asmenys **turi teisę reikalauti jiems priklausančio nesumokėto darbo užmokesčio** darbo ginčams dėl teisės nagrinėti Lietuvos Respublikos darbo kodekso nustatyta tvarka.

Prašymus Darbo ginčų komisijoms trečiųjų šalių piliečiai gali pateikti tiek parašytus valstybine kalba (lietuvių), tiek rusų ar anglų kalbomis. Jie taip pat gali įgalioti trečiąją šalį (profesinę sąjungą ar asociaciją) pateikti prašymą ir atstovauti juos Darbo ginčų komisijų posėdžiuose.

VDI taikomi vienodi mechanizmai teisėtai ar neteisėtai esantiems trečiųjų šalių piliečiams.

22 klausimas. Kiek laiko turi tęstis numanomi darbo santykiai, kad darbdavys turėtų grąžinti neišmokėtą atlygį ir mokesčių ar socialinio draudimo įmokų sumas?

Pagal Užimtumo įstatymo 56 str. 1 d. nelegaliu darbu laikomos fizinio asmens (darbuotojo) pavaldžiai kitam asmeniui (darbdaviui) ir jo naudai atlygintinai atliekamos darbo funkcijos, kai darbdavys nesudaro darbo sutarties raštu arba nepraneša SODROS teritorinei įstaigai mažiausiai prieš vieną darbo dieną iki darbo pradžios apie darbuotojo priėmimą į darbą arba trečiosios šalies pilietis yra įdarbintas nesilaikant norminių teisės aktų, reglamentuojančių trečiųjų šalių piliečių įdarbinimą, nustatytos tvarkos.

Vadovaujantis šia nuostata darbuotojas, nors vieną dieną dirbantis nesudarius darbo sutarties ar nepranešus SODRAI ar dirbantis nesilaikant norminių teisės aktų, reglamentuojančių trečiųjų šalių piliečių įdarbinimą, nustatytos tvarkos būtų laikomas nelegaliu ir darbdaviui grėstų administracinė atsakomybė už nelegalų darbą. Vadovaujantis Užimtumo įstatymo 56 str. 4 ir 5 d., **darbdavys turi sumokėti nelegaliai dirbusiam asmeniui sulygtą atlyginimą už darbą** (už visas nelegaliai dirbtas dienas), išskyrus atvejį, kai šis atlyginimas jau buvo sumokėtas. Sumokėjus atlyginimą, nuo jo turi būti sumokėti ir gyventojų pajamų mokesčiai bei socialinio draudimo įmokos.

23 klausimas. Ar yra tvarka, užtikrinanti, kad neteisėtai esantys trečiųjų šalių piliečiai galėtų gauti visus išmokamus nesumokėtus atlyginimus tais atvejais, kai jie buvo grąžinti?

Visais atvejais nelegaliai dirbę asmenys **turi teisę reikalauti jiems priklausančio nesumokėto darbo užmokesčio** darbo ginčams dėl teisės nagrinėti Lietuvos Respublikos darbo kodekso nustatyta tvarka (Užimtumo įstatymo 56 str. 8 d.). Darbo ginčų komisijos posėdžiai vedami ir nuotoliniu būdu, todėl trečiųjų šalių piliečiams nebūnant Lietuvos Respublikoje, jie gali prisijungti prie posėdžių nuotoliniu būdu arba juos gali atstovauti tretieji asmenys (profesinės sąjungos ar asociacijos).

24 klausimas. Ar Lietuvoje teikiama informaciją nelegaliai dirbantiems trečiųjų šalių piliečiams apie jų teises? Ar ši informacija yra išversta? Ar pateikiamoje informacijoje išskirti teisėtai ir neteisėtai esantys trečiųjų šalių piliečiai?

VDI teikia **visą pagal kompetenciją priklausančią informaciją** nelegaliai dirbantiems trečiųjų šalių piliečiams apie jų teises ir pareigas. Taip pat visa informacija yra išversta į anglų, rusų ir ukrainiečių kalbas.

¹² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8A39C83848CB/asr>

¹³ Lietuvos Respublikos darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, [e-tar.lt/portal/lt/legalAct/f6d686707a7011e6b969d7a0e07280a89/asr](https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/f6d686707a7011e6b969d7a0e07280a89/asr)

¹⁴ Lietuvos Respublikos Užimtumo įstatymas: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b9ca8ad03de611e68f278e2f1841c088/asr>

6.

Išvados

25 klausimas. Apibendrinkite pagrindinius ir svarbiausius savo parengtos nacionalinės ataskaitos rezultatus.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės vienas iš siekių yra sąžininga konkurencinė aplinka. Šis siekis realizuojamas per pasirinktus vertinti ekonominės veiklos sektorius, kuriuose nustatytas didelis šešėlis, šešėliui mažinti parengtus teisės aktų projektus, veiksmingai koordinuojamą institucijų veiklą ir bendradarbiavimą su socialiniais partneriais. Vykdam šėšėlinės ekonomikos mažinimo priemones, pirmiausia siekiama apsaugoti tuos, kurie dirba sąžiningai, užsiima verslu ar kita veikla.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė šėšėlio problemą vertina kompleksiskai: ne tik pagal biudžeto pajamų ir mokesčių surinkimo rezultatus, bet ir pagal nelegalaus ar neteisėto darbo prevencijos ir užkardymo bei antikorporcinės aplinkos svarbą, vykdam šėšėlinės ekonomikos mažinimo priemones, taip pat modernių informacinių technologijų ir valdymo sprendimų diegimą viešajame ir privačiame sektoriuose, administracinės naštos ir biurokratizmo mažinimą ar visuomenės sąmoningumo didinimą skatinam sąžiningą elgesį.

Lietuvos gyventojai vis dar gana tolerantiškai vertina nelegalų darbą. Atsižvelgiant į tai, norint riboti nelegalų darbą svarbu ne tik sankcijos, bet ir prevencija. Todėl nelegalaus darbo kontrolės institucijos didelį dėmesį skiria prevencijai tiek jaunimo tarpe (pamokos mokyklose, paskaitos universitetuose apie nelegalaus darbo žalą, darbuotojų teises), tiek platinam informacines skrajutes trečiųjų šalių piliečiams (apie trečiųjų šalių darbuotojų teises, nurodam institucijas, į kurias būtų galima kreiptis). Prevencija taip pat stiprinama darbdaviams vedam seminarus užsieniečių įdarbinimo klausimais.

Nepaisant to, pasak Valstybinės darbo inspekcijos ekspertų, pasigendama vieningos valstybinės prevencijos strategijos dėl nelegalaus trečiųjų šalių piliečių įdarbinimo. Kiekvienai institucijai pagal savo kompetenciją paliekama vykdyti prevenciją ir tam skiriama nepakankamai lėšų. Todėl esant dabartinei situacijai, panašu, kad prireiks daug laiko, kol susiformuos visuomenės savimonė, kad nelegalus darbas sukelia neigiamas pasekmes tiek darbuotojui, tiek darbdaviui, tiek valstybei.

Lietuvos nelegalaus darbo prevencijos kontekste Rizikos analizės centro ir Jungtinių operacijų centrų įsteigimą galima laikyti gerąja praktika tarpinstitucinio bendradarbiavimo srityje. Valdžios institucijoms veikiant šiuose formatuose derinamos priežiūros ir kontrolės prioritetai, nustatomos grėsmės valstybės finansų sistemai ir nagrinėjamos sąlygos šėšėlinės ekonomikos apraiškom atsirasti.

Lietuvoje šėšėlinė ekonomika vis dar sudaro reikšmingą ekonomikos dalį. Atitinkamai, nelegalus darbas, tam tarpe ir trečiųjų šalių piliečių nelegalus darbas, yra viena iš sudedamųjų šėšėlinės ekonomikos dalių. Tačiau dažnu atveju nelegalus trečiųjų šalių piliečių darbas tampa problema, peržengiančia valstybės nacionalines ribas - ji apima ne vieną Europos Sąjungos šalį, o siekiam užkardyti negalų trečiųjų šalių piliečių darbą, reikia net ir įsitraukimo iš tų šalių, iš kurių atvyksta nelegaliu darbu užsiimantys migrantai. Todėl institucijos vis labiau bendradarbiauja tarptautiniu lygmeniu, dalinantis gerosiomis praktikomis, atliekam bendrus inspekcinis veiksmus ar vykdam bendras prevencines kampanijas. O prie to efektyvaus koordinavimo ir stiprinimo ženkliai prisideda 2019 m. įkurta Europos darbo institucija, kurios grupių nariais yra ir VDI atstovai.

EMN – tai migracijos ekspertų tinklas, skirtas rinkti, analizuoti ir dalintis naujausia, objektyvia ir palyginama informacija migracijos bei prieglobsčio srityje. Lietuvoje EMN veiklą LR Vyriausybės nutarimu vykdo Tarptautinės migracijos organizacijos (IOM) Vilniaus biuras.

Lietuvoje EMN Nacionalinio informacijos centro (NIC) funkcijas LR Vyriausybės nutarimu vykdo IOM Vilniaus biuras glaudžiai bendradarbiaudamas su LR vidaus reikalų ministerija, Migracijos departamentu bei Valstybės sienos apsaugos tarnyba. EMN NIC bendradarbiauja ir su kitomis vyriausybėmis ir nevyriausybėmis institucijomis, dirbančiomis migracijos srityje.
